

Розділ I.

ЗАБУТТЯ

1.

Із палацу Бурси вже не лунали дитячий сміх та жіночі голоси. Його сірі стіни з мурами поринули у безмовну тишу. Звідти лише зрідка визирав кизляр-ага Хизир, який, оговтавшись од важкого поранення, повернувся на службу до Махідевран. Тому час від часу приймав вози з продуктами й речами.

Місцеві оминали цей палац, розуміючи, що його мешканки потрапили в немилість султана, боялися, аби й на них раптом не впала тінь підозр у зраді. Тому в цілковитому забутті минали дні та ночі нещасних жінок.

Мати страченого шехзаде Мехмеда, Хандан, немов тінь, сиділа у кімнаті палацу й заливалася сльозами. Махідевран постійно навідувала її. Переживала, аби та од відчаю не наклала на себе руки.

— Ми залишилися самі зі своїм горем, — шепотіла їй. — І мусимо дбати одна про одну. Тому прошу тебе, поїж.

Хандан ніби й не чула цього. Весь час плакала і відмовлялася од їжі. Аж раптом почала слабнути, закрочуючи очі.

— Не смій непритомніти, чуєш?! — закричала Махідевран, даючи ляпаса.

Так намагалася привести до тями зомлілу від знесилення Хандан. І їй це вдалося. Ослабла жінка з переляку вирячила спухлі від сліз очі на свекруху.

На гамір збіглися матері онучок. Махідевран колючим поглядом зиркнула на них, вимагаючи повернутися

до своїх кімнат. Ті не сміли їй перечити. Служниця Еміне тремтячими руками простягнула ледь притомній Хандан склянку води зі заспокійливим.

— Пий! — наказала Махідеван суворо.

Нещасна невістка не мала сил пручатися і зробила кілька ковтків.

— Пий ще! — почула грізне і підкорилася, спустошивши склянку.

— Тепер маєш поспати.

Жінки біля входу у мечеть.
Осман Хамді-бей. 1882 р.

Хандан і цього разу дослухалася до порад свекрухи та прилягла на ліжку. Заплющивши очі, відразу провалилася у сон.

— Уплинуло снодійне, — зауважила зблідла Еміне, яка останні пів року жила наче у нічному кошмарі.

Махідеван видихнула з полегкістю. Утім, не полишила кімнату убитої горем невістки, яка недавно втратила чоловіка і сина. Сиділа над нею і, ледь стримуючи сльози, подумки кляла тих, хто спричинив їм стільки горя. Потім зловила себе на думці, що набридло скиглити.

«Аллах цих виродків покарає за мого сина й онука. Але чи доживу я до цього?» — засумнівалася Махідеван.

Раптом відчула, що просто фізично прагне бачити, як страждають і корчаться у душевних муках вороги — султан Сулейман із Хюррем. Тому вирішила пристати на пропозицію, яка надійшла одразу ж після страти внука Мехмеда. Тоді не наважувалася відповісти ствердно.

«Але зараз настав час!» — вирішила Махідеван і пішла до своєї кімнати.

Там узяла перо та, здмухнувши з чорнильниці пил, почала писати:

«Я втомилася мовчки спостерігати за тим, як убивають найрідніших, тому маю діяти. Втрачати вже нічого».

Поставивши крапку, Махідеван викликала до себе євнуха Хизира і під страхом смерті наказала:

— Залишену на чорний день скриню зі золотими відвези за вказаною на листі адресою. Тільки зроби це тихо. Зрозумів?

Євнух підозріливо зиркнув на Махідеван. Та не стрималася і закричала:

— Чого ти ще тут? Роби, що сказала.

— Але, султано... — залепетав ошелешено Хизир. — Я маю знати, навіщо такі витрати?

Тоді Махідеван узяла себе в руки і холодно проказала:

— Ці гроші — на помсту.

Від почутого євнух закусив губу, бо розумів: як виконає наказ, накличе на себе біду.

«І так ледь викарабкався з того світу, — згадав не давнє поранення під час страти малого шехзаде Мехмеда. — Але мене знову штовхають у прірву», — подумки обурився.

Проте не хотів опинитися на вулиці, тож змушений був стати учасником підступного плану своєї господині.

2.

Весняного сонячного дня коло благодійного комплексу Хасекі зібралися жінки із дітьми. Вони чекали на прибуття знаної благодійниці — дружини султана Сулеймана, Хюррем, і гучно обговорювали її благі діяння.

Нужденна стара вдовиця у широкій чорній накидці зі заплатами ділилася враженнями від смачної та поживної трапези в імареті Хасекі. Молодша жінка у бузкового кольору хустці тішилася можливості навчати синів у школі цього благодійного комплексу. А її подруга розповідала усім про лікування у недавно зведеній лікарні, де зцілили їй зболілі очі.

Тієї миті з мінарету пролунав азан, звуки якого гучно рознеслися околицею. Жінки позамовкали та слухняно подалися до мечеті Хасекі. На просторій вулиці запанувала тиша. Невдовзі почувся стукіт кінських копит. Рясно оздоблена золотом гарба у супроводі палацових євнухів з'явилася у дворику благодійного комплексу.

Попід її дверцятами кизляр-ага поквапливо розстелив червоний килимок.

До гарби направився головний лікар Ібрагім бін Мустафа. Його випередив знаний богослов — 43-річний Кинализаде Алі-ефенді, який раніше викладав у Кютах'ї, а нині, за протекцією Рустема-паші, отримав посаду мюдерріса медресе Хасекі. Підбігши, поспішно схилив голову.

— Ми раді вітати вас, султано, у цій обителі віри та знань. Хай вам віддячить Аллах за благі діяння!

— Дякую, ефенді! — проказала Хюррем крізь прочинене віконце гарби.

Потім помітила скромно одягненого лікаря Ібрагіма бін Мустафу й одразу ж запитала:

— Чи все гаразд у лікарні?

— Так, султано. З поміччю Аллаха ми зцілюємо людей. Сьогодні виписали двох жінок, які скаржилися на болі у шлунку. Вони отримали лікування і видужали, — не підводячи очей, відрепортував Ібрагім бін Мустафа.

— Я рада це чути, лікарю, — посміхнулася Хюррем. — Най так буде завжди!

— Амінь, — почувала у відповідь.

Як тільки з мечеті почали виходити люди, кизляр-ага гучно прокричав:

— Увага! Перед вами — Хасекі Хюррем-султан!

Кинализаде Алі з лікарем слухняно відійшли убік і схилили голови. А жінки із дітьми завмерли в очікуванні на появу султанської дружини. Вона ж, убрана в зелену шовкову сукню і білосніжні шаровари, зняла з обличчя прозорий яшмак і так з'явилася на публіці. Усі почали гучно її вітати.

Тоді Хюррем наказала євнухам зібрати скарги та побажання присутніх. Натомість почувала із натовпу слова вдячності за зведення благодійного комплексу, який покращив життя тутешнім мешканцям. Адже ось уже

десять років вони можуть навчати своїх дітей у школі Корану та молитись у просторій мечеті, а найбідніші — двічі на день харчуватися в імареті. Та найбільше усіх тішила можливість лікуватись у новозведеній лікарні, де працювали найдосвідченіші лікарі.

Задоволена своєю місією, Хюррем вручила присутнім жінкам по золотому дукату і забажала повернутися до палацу, як зустрілася поглядом із колишньою служницею Невбахар, яка завітала до мечеті Хасекі. Тож одразу підкликала її до себе.

Та підійшла і натхненно проказала:

— Я так рада бачити вас тут, султано!

Хюррем усміхнено запитала:

— Як ти?

— Молюся за ваше здоров'я, — відповіла Невбахар і додала:

— Відвідувала молитовню Мухіддіна-ефенді. Завдяки вашому благословенному сприянню вдалося відновити її. Нехай Аллах дарує вам щастя, султано!

— Амінь! — видала Хюррем і запросила Невбахар до палацу, пояснивши:

— Відколи повелитель відбув у похід, я геть засумувала...

— Для мене велика честь товаришити вам, — погодилася Невбахар і як у добрі старі часи зайняла місце у гарбі — на диванчику, навпроти султани.

Та всю дорогу мовчала, занурившись у роздуми. Невбахар помітила, як Хюррем схудла, а на її колись свіжому світлому обличчі з'явилися зморшки.

«І справа тут не лише у віці, а в ударах долі, які султана зазнала протягом останніх років», — розуміла Невбахар, згадуючи трагічну смерть ще одного сина Хюррем — слабкого і хворого Джихангіра.

«Хай Аллах дарує його душі мир та спокій», — подумки побажала, не наважуючись порушити мовчанку.

3.

Фатьма-султан сиділа у гарбі, що стояла у дворику палацу, й нервово визирала з віконця. Побачивши Хюмашах, яка вийшла з гарему в супроводі євнухів, полегшено видихнула:

— Ну, нарешті!

Тієї миті у дворі з'явився повіз Хюррем.

— Давай швидше! — гиркнула на Хюмашах стривожена Фатьма.

Та хутко скинула з волосся накидку, яка заважала їй вільно рухатися, і зайняла місце на диванчику поряд зі занепокоєною тіткою.

— Рушаймо! — вигукнула Фатьма.

Гарба покотилася на виїзд з палацу. Хюррем супроводила її грізним поглядом.

— Це була Хюмашах? — здивовано запитала Невбахар.

— На жаль, так, — зітхала султана.

— Вона так виросла, перетворившись на справжню красуню, як її мати Ая, — не подумавши, бовкнула Невбахар.

Коли ж спохопилася, було пізно. Хюррем вибухнула люттю.

— Заради Аллаха, не нагадуй мені про цю жінку!

Невбахар налякано зіщулилася, вислуховуючи нарікання султани.

— Я цю Аю прогнала з палацу і заборонила наближатися до доньки. Раніше вона і не намагалася її побачити. Але як Хюмашах виросла, раптом з'явилась і почала задурювати їй голову.

— Тобто вони зустрічаються? Але як? — дивувалася Невбахар.

— Фатьма їм допомагає. Ставши дружиною великого візира Кара Ахмеда, вона переселилася до султанського

палацу і п'є мені кров — підмовляє проти мене онуку та ще й невістку. Так мститься за страту Мустафи зі сином. Ніби не повелитель, а я віддавала ті смертельні накази...

— Співчуваю вам, султано, — засмучено проказала Невбахар, а потім запитала:

— А що, і Нурбану зараз у палаці?

— Авжеж тут. Бо шехзаде Селім — у поході на Іран. У Манісі їй з дітьми було небезпечно залишатися...

— Хотіла б її навідати. Якщо, звісно, на те буде ваша воля, султано.

Хюррем схвально кивнула, що потішило Невбахар. За мить вона вже стояла коло дверей покоїв Нурбану. Прочинивши їх, побачила порожню кімнату. Не наважившись заходити без попередження, запитала:

— Є тут хтось?

Тоді помітила за довгими фіранками, які відділяли вітальню од спочивальні, якийсь рух.

— Нурбану — це ти? — поцікавилась.

Раптом звідти вислизнула закутана у шаль постать і, замахуючись срібним свічником, рішуче рушила на неї.

— Гей, зупинись! — вигукнула Невбахар, простягнувши руку. — Я з добрими намірами.

І це подіяло. Постать завмерла на місці і, вдивляючись у гостю, опустила свічник та звільнила з-під шалі обличчя. Тільки тоді у цій блідій наляканій жінці Невбахар впізнала невістку Хюррем.

— Нурбану, ти геть здуріла?! — не втримавшись, закричала.

— Я тебе не впізнала... — почула розгублене у відповідь.

— Хай би так. Але це не привід кидатися на людей. Ти не на вулиці, а в султанському палаці, — почала вичитувати Невбахар.

Нурбану сумно зітхнула, промимривши:

— Повір, на вулиці безпечніше...

— Тобто як? — видала розгублено Невбахар.

Вона узяла тремтячу руку Нурбану і, дивлячись в очі, запитала:

— Чого ти так боїшся? І де діти?

— У саду із Джанфедою. Я тут сама.

— Ясно, — гмикнула Невбахар. — Хто тебе так налякав? — намагалася вивідати причину дивної поведінки.

Нурбану взяла чарку з водою і, випивши її, присіла на диван. Поряд із нею вмостилася несподівана гостя, яка вичікувально мовчала.

— Ти не знаєш, у якому пеклі я живу. Вже боюся своєї тіні...

— Так не довго і збожеволіти, — зауважила стривожено Невбахар.

Нурбану аж підстрибнула. Згадала про Разіє, яка з'їхала з глузду, і заявила:

— Моя свекруха довела до божевільні члена династії. Я на черзі!

— Що ти мелеш? — розізлилася Невбахар. — Султана Хюррем — щирої душі жінка. Вона і мухи не вб'є...

Не встигла завершити фразу, як Нурбану вибухнула гнівом:

— Запитай у неї про божевільну Разіє. Ти б її бачила...

— Хто це? — не розуміла Невбахар. — Який стосунок це має до тебе?

— Ой, все! Не бери до голови, — відмахнулася Нурбану, зрозумівши, що колишня служниця — не в курсі справи, тому вирішила змінити тему. — Як ти? — холодно запитала.

Тієї миті до покоїв завітав кизляр-ага.

— Султана чекає тебе у літньому павільйоні, — повідомив, дивлячись на Невбахар.

— Мушу йти, — кинула та Нурбану і пішла за євнухом.

Хюррем зустріла колишню служницю милою по-смішкою і заходилася її пригощати медовим шербетом.

— Як моя невістка? Що тобі розповідала? — почала розпитувати.

Невбахар завагалася, чи варто говорити про те, що бачила. Але не стрималась.

— Мені шкода її, султано. Вона така самотня і налякана...

— Ти теж це помітила? — несподівано запитала Хюррем.

— Авжеж, султано. Заявила, що боїться вас.

— Не пояснила, чому?

Невбахар не квапилася з відповіддю, добираючи слова.

— Кажі, як є! — наполягла Хюррем.

Її співрозмовниця випалила:

— Нурбану згадала якусь Разіє. Казала, що ви її довели до божевілля.

Хюррем здивовано заблїмала очима, а Невбахар заїнтриговано запитала:

— А хто це, султано?

— Не звертай уваги! То — давня історія. Краще скуштуї лукум, який зготували за новим рецептом, — запропонувала Хюррем.

Сама ж замислилася. У думках виникли підозри, що дивна поведінка Нурбану — це справа рук підступної Фатьми.

«Та задурила невістці голову нісенітницями про божевілля Разіє. Але навіщо? Чого вона домагається?» — запитувала себе.

Подумки сварила Фатьму за те, що віддалила від неї онучку Хюмашах.

«Тепер надумала залякати Нурбану. Заради чого?» — не розуміла султана.

Але пообіцяла провчити набридливу султанську сестру.

«Поставлю її на місце, як тільки видасться слухна нагода», — вирішила.

Водночас поцікавилась у Невбахар, яка пила шербет, закусуючи лукумом:

— Як тобі ці ласощі?

— Я у захваті, султано! Ніколи не куштувала такої смакоти.

— Накажу, щоби загорнули тобі в дорогу, пригостиш од мене сина. Як він поживає?

— Красно дякую за вашу турботу, султано. Мій синочок росте, уже бігає і говорить безперестанку.

— Як мило, — усміхнулася Хюррем. — Хай Аллах дарує йому здоров'я!

— Амін! — озвалася Невбахар.

Раптом помітила, як засмутилася Хюррем.

— Щось не так, моя пані? Я вас чимось образила? — стривожилася колишня служниця.

— Ні, що ти... Просто згадала про покійного синочка Джихангіра. І досі не можу повірити, що його уже немає з нами...

Хюррем сумно зітхнула.

— Хай спочиває з миром! — поспівчувала Невбахар. — Упевнена, його високість — у раю і споглядає за нами.

— Ще трохи, і я піду із цього жорстокого світу. Возз'єднаюся зі своїми синами Абдуллахом, Мехмедом та Джихангіром, — неочікувано заявила Хюррем.

На цьому відчула, як до горла підступає клубок, а на очі навертаються сльози. Не маючи сил на бесіду, султана встала з-за столика і пішла геть.

Невбахар розгублено дивилася їй услід.

— Ходімо, жінко, — почувала від кизляр-аги.

Він поквапливо простягнув їй торбинку з лукумом та провів до воріт гарему. Дорогою Невбахар намагалася вивідати у Сюмбюля, що сталося із завжди усміхненою та бадьорою Хюррем. Той безпорадно розвів руками, промовляючи:

— Недавні смерті дітей повелителя усіх ввели у розпач. Уяви, як це зносити матерям...

Невбахар співчутливо закивала.

4.

Рустем самотньо сидів у покоях великого візира, які ще недавно йому належали, і чекав на брата — каймакама Сінана-пашу. Той — дужий і високий — неспішно увійшов, ледь протиснувшись крізь вузькі двері.

— Вітаю тебе, дорогенький! — з усмішкою на вустах мовив. — Як поживаєш?

— Недобре, — поскаржився Рустем. — Султана Міхрімах занедужала.

— Що з нею? — занепокоївся Сінан і почув у відповідь:

— Її щоночі турбують панічні напади. Наша лікарка готує відвари, які заспокоюють султана. Але вранці на її руках та шиї з'являються сверблячі рани. Що робити, не знаю, — бідкався Рустем.

Сінан од почутого аж присів посеред кімнати, займаючи ледь не весь її простір. Замислившись на мить, видав:

— Не засмучуйся, брате. У мене є лікар!

— Який ще лікар, юдей? Ні, не треба, — замахав руками Рустем, який не довіряв єврейським ескулапам.

Сінан захитав головою та проказав, посміхаючись:

— Ні, лікарів-євреїв я повиганяв з дому, коли узяв до себе полоненого іспанця, котрий знається на хворобах сечі та пульсу. Вінвилікував мою задишку, яка мене мучила більше десяти років.

— Та невже?! — здивувався Рустем.

Про себе завважив, що й справді не помічає останнім часом у брата нападів астми.

— Ти ж і сам бачиш, я здоровий, як бик, — засвітився широкою посмішкою дебелий Сінан.

— І давно той лікар у тебе?

— Зо два роки. Я йому довіряю, як собі. Навіть дозволяю перевіряти всю їжу, яку мені готують у моєму палаці. Тож приведу його до нашої дорогоцінної султани Міхрімах — най Аллах убереже її од нещастя і дарує здоров'я!

— Амінь, — видав Рустем.

Водночас засумнівався, чи варто приймати пропозицію брата.

— Чого це ти? — помітив його невпевненість Сінан.

— Я хочу вилікувати дружину. Утім, прагну це зробити згідно із приписами ісламу. Наша віра не дозволяє впускати чужих чоловіків у гарем.

— Мій лікар — не євнух. Це правда. Але якщо йдеться про здоров'я найдорожчої тобі людини, від якої залежить твоє, зрештою — і моє життя, то варто піти проти правил, — намагався переконати брата Сінан.

— Ой, не знаю, — не погоджувався Рустем.

Тоді почув потік лайки. Брат гучно сварився через його впертість. Лютуючи, не стримував себе у виразах. Про цю особливість характеру Сінана знали колишні підлеглі — моряки, які намагалися не перечити, аби не доводити його до такого стану.

На гучну лайку збіглися євнухи, а за ними увійшла і стривожена Хюррем.

— Що тут діється? — запитала розгнівано.

Широкоплечий Сінан скочив із крісла і застиг у поклоні. Рустем же привітав тещу словами:

— Вибачте нас, султано, за гамір. Це все — братські суперечки.

— Не вірте йому, — раптом випалив знервований Сінан і, попри шикання брата, вибовкав таємницю.

— Суперечка виникла не на рівному місці, а через лікування Міхрімах.

— Тобто? — видала розгублено Хюррем.

Рустемові довелося розтлумачити ситуацію.

— Сонце мого життя — Міхрімах — ослабла. Вночі задихається од кашлю, а на ранок прокидається із висипом на тілі. Попри це, вона наполягла, аби я вам цього не казав. Не хоче засмучувати вас, султано.

— Як це так? Моя доня хвора, а я про це нічого не знаю, — вибухнула гнівом Хюррем.

Рустем похнюпився, а його брат, намагаючись розрядити обстановку, вставив:

— Я маю диво-лікаря з Іспанії, якийвилікував мою задишку. Пропоную, аби він оглянув султано.

— Чудово! — вигукнула Хюррем, поглядом закликаючи каймакама до дій.

— Але, султано... Це ж супроти традицій, — заперечив Рустем.

Хюррем зло зиркнула на зятя, який замовк.

— Врятуй мою доню, пашо! — почала благати каймакама.

Той, підкорившись, подався за лікарем.

ЗМІСТ

Розділ I. Забуття	5
Розділ II. Війна із шахом	19
Розділ III. Самотність.	32
Розділ IV. Повстання Лже-Мустафи.	45
Розділ V. Таємниця Разіє	57
Розділ VI. Султанський двір — в Амасї.	66
Розділ VII. Захоплення самозванця	78
Розділ VIII. Радісна звістка.	92
Розділ IX. Загрозливе зізнання	101
Розділ X. Материнське серце	122
Розділ XI. Нечувана щедрість	135
Розділ XII. Листи з Ірану.	151
Розділ XIII. Повернення на батьківщину Бони Сфорца.	166
Розділ XIV. Цілющі води Бурси.	179
Розділ XV. Витівки Дмитра Вишневецького	193
Розділ XVI. Хитрість наставника.	207
Розділ XVII. Невиліковна хвороба	218
Розділ XVIII. Страждання султана	236
Розділ XIX. Братовбивча війна	248
Розділ XX. Остання кров	266